

СП'ЯНІННЯ: ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ – стан особи, що виникає внаслідок вживання алкогольних напоїв, наркотичних засобів або ін. одурманюючих речовин. Вид *сп'яніння* (алкогольне, наркотичне або токсичне) для крим. відповідальності не має значення. Міжнар. статистична класифікація хвороб та споріднених проблем охорони здоров'я 10-го перегляду використовує термін «психоактивні речовини», яким позначає всі види речовин, які чинять одурманюючий вплив на псих. діяльність людини.

У крим.-прав. аспекті важливими є не відмінності у клінічних проявах алкогольного, наркотичного чи токсичного сп'яніння, а те, що вони характеризуються суттєвими змінами в інтелектуально-вольових процесах псих. діяльності людини і впливають на можливість особи здійснювати свідомо-вольовий контроль за своєю поведінкою.

Хоча у ст. 21 КК України законодавець не диференціює крим. відповідальність особи залежно від виду чи ступеня сп'яніння, в судовій практиці положення цієї статті поширюють лише на просте (фізіологічне) сп'яніння, за якого закономірності деформації псих. діяльності людини залежать насамперед від кількості вжитої психоактивної речовини та її виду (хімічного складу). При цьому винятки робляться для т. зв. патологічного та атипового сп'яніння. Патологічне сп'яніння являє собою короткочасний гострий психотичний стан, в генезисі якого, крім гострої інтоксикації психоактивними речовинами, важливу роль відіграють багаточисельні дод. фактори. Воно триває короткий час – хвилини, іноді години. Цей стан характеризується тим, що настає миттєве глибоке порушення свідомості. На відміну від простого (фізіологічного) сп'яніння, за якого стан приглушення свідомості настає поступово і так само поступово зникає, переходячи в сон, патологічне сп'яніння закінчується раптово і у більшості випадків також переходить в сон. Патологічне сп'яніння зустрічається після вживання, як правило, невеликої кількості психоактивної речовини, рідше на фоні сп'яніння середнього ступеня. У більшості випадків патологічному сп'янінню передують дія на організм послаб-

люючих факторів: напружена робота, безсоння протягом кількох днів чи тижнів, перенесені в минулому інфекції, інтоксикації, черепно-мозкові травми, ін. ураження центральної нервової системи. Атипове сп'яніння виникає, як правило, на ґрунті психопатії, олігофренії або ін. псих. захворюваннях, а також при органічному ураженні головного мозку. Разом із тим таке сп'яніння може виникати і при одночасному вживанні алкоголю та лікарських засобів, при недоїданні, недосипанні, змішваному вживанні різних алкогольних напоїв або одночасному вживанні різних психоактивних речовин, у випадках, коли сп'янінню передувало соматичне захворювання.

Винятки із заг. правила про крим. відповідальність за злочини, вчинені у стані сп'яніння, для його патологічного та атипового видів обґрунтовуються тим, що саме у них найбільш яскраво виражена патологія цього стану, вказані види сп'яніння в суд. практиці відносять до мед. критерію неосудності за ознакою «тимчасового розладу психічної діяльності» (ч. 2 ст. 19 КК).

Залежно від ступеня деформації псих. діяльності людини, яка перебуває у стані сп'яніння, виділяють три ступеня сп'яніння: легкий, серед. і тяжкий. Зак-вець не робить жодних винятків при вирішенні питання про крим. відповідальність за злочини, вчинені в стані сп'яніння, залежно від його ступеня. Навіть при сп'янінні тяжкого ступеня особу не можна визнати неосудною чи обмежено осудною, оскільки і в такому стані сп'яніння вона ніколи повністю не втрачає можливості забезпечувати свідомо-вольовий контроль за своєю поведінкою. Крім того, стан простого (фізіологічного) сп'яніння не може бути віднесений до жодної з ознак мед. критерію неосудності чи обмеженої осудності, оскільки такий стан з психіатричної точки зору змістовно неможна вважати псих. розладом. Важливо також, що стан простого (фізіологічного) сп'яніння, як правило, виникає з власної волі особи, а отже у неї зберігається суб'єктивна можливість не допустити виникнення стану тяжкого сп'яніння або проявити вольове зусилля та утриматися від вчинення в такому стані злочину.

Разом із тим ослаблення псих. діяльності, яке відбувається у стані сп'яніння, може в окремих випадках полегшувати виникнення стану сильного душевного хвилювання (афекту) у різного роду конфліктних ситуаціях. Стан сп'яніння не виключає крим.-прав. значення стану афекту як обставини, що пом'якшує крим. відповідальність особи, якщо його виникнення було спровоковано протиправною або аморальною поведінкою самого потерпілого.

Стан сп'яніння може впливати і на індивідуалізацію крим. відповідальності. Згідно з п. 13 ст. 67 КК України вчинення злочину особою, що перебуває у стані алкогольного сп'яніння або у стані, викликаному вживанням наркотичних або інших одурманюючих засобів, є обставиною, що обтяжує покарання. Зазвичай така позиція законодавця пояснюється тим, що вживання речовин, які викликають стан сп'яніння, сприяє виникненню соціал. ексцесу (різних форм девіантної поведінки) та обумовлює виникнення мотиву вчинення конкретного злочину у осіб зі сформованими антисоціальними поглядами. Разом із тим у суд. практиці визнається, що стан сп'яніння не в усіх випадках вчинення злочину підвищує ступінь його сусп. небезпеки чи особи, яка його вчинила. Трапляється, що стан сп'яніння може бути з крим.-прав. точки зору нейтральним. З цього приводу Пленум ВС України в п. 3 постанови від 11.10.1985 № 7 указав, що «залежно від характеру злочину суд може не визнати стан сп'яніння як обставину, що обтяжує відповідальність, лише у випадках, коли вчинення злочину особою в стані сп'яніння не вплинуло на ступінь суспільної небезпечності вчиненого або не пов'язано з наслідками, що настали, а також з врахуванням особливих умов, за яких винний опинився в такому стані (наприклад, при доведенні неповнолітнього дорослою особою до стану сп'яніння)». Відповідно до ч. 2 ст. 67 КК України 2001 р. суд має право, залежно від характеру вчиненого злочину, не визнати стан алкогольного сп'яніння чи стан, викликаний вживанням наркотичних або інших одурманюючих засобів, обставиною, що обтяжує покарання, навітьши мотиви свого рішення у вирокі. Пленум ВС України в п. 6 постанови «Про практику

призначення судами кримінального покарання» від 24.10.2003 № 7 зазначив, що суд залежно від конкретних обставин справи (зокрема, за відсутності зв'язку стану сп'яніння зі злочином) може не визнати стан сп'яніння як обставину, що обтяжує покарання.

Питання про те, в яких саме випадках стан сп'яніння може визнаватися обставиною, що обтяжує покарання, потребує диференційованого підходу до його вирішення. Для цього може бути використана класифікація видів сп'яніння залежно від обставин, за яких особа опинилася у цьому стані, а також псих. ставлення особи до факту приведення себе у такий стан. За цим критерієм виділяють три види сп'яніння: вимушене (примусове), випадкове та умисне. Вимушене (примусове) сп'яніння має місце в тих випадках, коли особу привели в цей стан проти її волі. Таке сп'яніння не може враховуватися як обставина, що обтяжує покарання. Випадкове сп'яніння буде мати місце в тих випадках, коли особа опинилася в такому стані через помилкове вживання психоактивної речовини або привела себе у нього свідомо, але без мети вчинити в цьому стані злочин. Таке сп'яніння також не має враховуватися як обтяжуюча покарання обставина. Про умисне сп'яніння йдеться у тих випадках, коли особа привела себе в цей стан з метою вчинення злочину або ж за таких обставин, коли вона могла і повинна була усвідомлювати, що в зазначеному стані вона може вчинити злочин. Таке сп'яніння завжди має враховуватися як обставина, що обтяжує покарання.

Лит.: Трахтеров В. С. Кримінальна відповідальність психічно неповноздатих // Труды кафедры «Проблемы современного права» и Правового факультета Харьковского Института Народного Хозяйства». – 1930. – № 5; Габиани А. А. Уголовная ответственность за преступления, совершенные в состоянии опьянения. – Тбилиси, 1968; Бейсенов Б. С. Алкоголизм: уголовно-правовые и криминологические проблемы. – М., 1981; Бурдін В. М. Кримінальна відповідальність за злочини, вчинені в стані сп'яніння. – К., 2005.

В. М. Бурдін